

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:07.05.2018 ✓Accepted/Kabul:23.08.2019

DOI: 10.30794/pausbed.421646

Araştırma Makalesi/ Research Article

Yanar, A. ve Erdoğan, Z. (2019). "Denizli Dokumalarının Kültürel Miras ve Coğrafi İşaretleme Bakımından Önemi" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 37, Denizli, s. 43-51.

DENİZLİ DOKUMALARININ KÜLTÜREL MİRAS VE COĞRAFİ İŞARETLEME BAKIMINDAN ÖNEMİ*

Ayşem YANAR**, Zeynep ERDOĞAN***

Özet

Anadolu'da tarihi en eskiye dayanan uğraşılardan biri olan dokumacılık içerdiği geleneksel bilgi, kullanılan teknik, yöresel motif gibi özellikleriyle somut ve somut olmayan kültürel miras ögesidir. Geleneksel dokumaların çeşitliliği fazla olsa da günümüz koşullarında üretimlerinde gözle görülür bir azalma yaşanmaktadır. Bazı dokumalar artık dokunmamakta ve müzelerde yerini almakta, bazılarının ise az da olsa otantik ürün olmaları sebebiyle üretimleri yapılmakta ancak kullanım alanlarında değişiklik göstermektedir. Sayıları hızla azalan yöresel dokumalar somut olmayan kültürel miras bağlamında koruma altına alınmakta ve coğrafi işaret uygulamalarında da kullanılarak tescillenmektedir. Bu dokumalar arasında Buldan bezi coğrafi işaret tescilini alarak belgelenmiş, sürdürülebilirliği adına hakkında bilimsel çalışmaların yürütüldüğü yöresel bir dokumadır.

Bu bildiri, Denizli'nin life bağlı el sanatları ürünleri, Buldan bezinin coğrafi işaret tescili, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinde yürütülmüş Denizli dokumacılığı hakkında tezlere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kültürel miras, Coğrafi işaret, Geleneksel dokuma, Denizli.*

IMPORTANCE OF DENİZLİ TEXTILES IN TERMS OF CULTURAL HERITAGE AND GEOGRAPHICAL INDICATION

Abstract

Weaving is one of the oldest traditions in Anatolia. Besides traditional knowledge, it is an intangible and intangible cultural heritage because of the features such as weaving techniques, local patterns. In spite of the diversity of traditional textiles, there is a visible decrease in their production in today's conditions. Some of them are no longer weaved and taking place in the museums, some of them are produced because they are authentic products but they vary in their using area. Numerous Local textiles which are declined dramatically are protected under the context of intangible cultural heritage and geographical indication applications. Among them, Buldan cloth is an important weaving product which has been documented by registering geographical indication and there have been various scientific researches about it in sustainability.

In this study, handicrafts made by using fibers as raw materials in Denizli, significance of the Buldan cloth in terms of geographical indication, thesis about Denizli's weavings carried out at the Faculty of Agriculture of Ankara University are explained.

Key Words: *Cultural heritage, Geographical indication, Traditional weaving, Denizli*

*Bu çalışma, 03-05 Mayıs 2018 tarihlerinde Denizli 2. Ulusal El Sanatları Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**Dr.Öğr.Üyesi, Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, ANKARA.
e-posta: ayanar@ankara.edu.tr (orcid.org/0000-0001-6240-6290)

***Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, ANKARA.
e-posta: zerdogan@ankara.edu.tr (orcid.org/0000-0002-1766-8301)

1. GİRİŞ

El sanatları, üretildiği yörenin kültürel kimliğini oluşturan, yaşam biçimini yansıtan, giyim kuşam elemanını sergileyen boş zaman uğraşısı olmasının dışında yöre halkına ek gelir sağlayan kültür öğelerinden biridir. Türkiye'nin hemen her yöresinde lif, ağaç, taş, toprak, maden, deri, hayvansal artıkların hammadde olarak kullanıldığı el sanatları ürünlerine rastlamak mümkündür. Geleneksel dokumalar life bağlı el sanatları sınıflandırmasında yer almaktadır. Geleneksel el sanatlarının bir kısmı çağlarını tamamlayarak yok olmuş, bir kısmı ise sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu zanaatların ve ürünlerinin sürdürülmemesi, bu alanda somut ve somut olmayan kültürel mirasın kaybolması anlamına gelmektedir. El sanatı ürünleri somut birer ürün sayılsa da yapımında kullanılan hammadde ve üretim tekniği geleneksel bilgidir ve bu sebeple somut olmayan kültürel miras kapsamında ele alınmaktadır.

Yöresel/geleneksel ürünler üretildikleri bölgeye ait özellikleri içerdiğinden o yörenin temsilcileridir. Coğrafyanın özelliğini yansıtan tarım, sanayi ve el sanatları ürünleri de diğer kültürel ve doğal miras unsurları gibi (anıtlar, yapı, kitabe, mağara, yapı toplulukları, sitler vb. gibi) korunması gereken kültürel miraslardır. Tarım, maden ve el sanatı ürünlerinin de koruma altına alınması ve belgelenmesi amacıyla uluslararası düzeyde TRIPS (Ticarette Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması), ulusal düzeyde ise, 1995 yılında kabul edilen coğrafi işaret uygulamasıyla ilgili olarak 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname yürürlüğe girmiştir. Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede yer alan madde 1'e göre coğrafi işaret, "belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işarettir" (<http://www.mevzuat.gov.tr>). Türkiye'de yerel/geleneksel ürünler 1995'te Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen Coğrafi İşaretlerin korunması hakkında 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Türk Patent Enstitüsü tarafından tescil edilerek koruma altına alınmaktadır. KHK'ya göre; coğrafi ürünler kapsamına *doğal ürünler, tarım, maden, el sanatları* ve *sanayi* ürünleri girmektedir.

Coğrafi işaret menşe ve mahreç olmak üzere iki gruba ayrılır. Coğrafi işarete konu olan ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinin tamamı, sınırları belirlenmiş coğrafi alanda gerçekleşmek zorunda ise bu durumda bulunan coğrafi işaretlere "menşe" denilmektedir. Ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri, sınırları belirlenmiş coğrafi alanda gerçekleşmek zorunda ise bu durumdaki coğrafi işaretlere "mahreç" denilmektedir. Örneğin, Buldan bezi sadece Denizli ilinde üretiliyorsa menşe işaret, yakın diğer komşu illerde de benzer üretim tekniği kullanılarak üretiliyorsa mahreç işaret olarak değerlendirilmektedir. 2019 yılı Mart ayı itibariyle Türkiye'de 404 ürün coğrafi işaret tescili almıştır. 404 ürünün 68'i el sanatı ürünüdür, bu ürünlerin 62'si mahreç, 6'sı menşe işaret olarak tescillenmiştir. Ayrıca 22 tane el sanatı ürünü başvuru aşamasındadır. Bu ürünler dışında el sanatlarında hammadde olarak kullanılan Oltu taşı ve Lüle taşı da coğrafi işaret tescilini almış durumdadır; Bursa ipeği, Diyarbakır ipeği ve Ankara tiftiği ise başvuru aşamasında olan el sanatı hammaddeleridir.

Coğrafi işaretin (CI) el sanatları açısından birincil görevi belgelemedir. Kültürel öğelerin yok olmasını engellemek adına atılan ilk adım belgelemedir. Diğer bir görevi, ürünün kalitesi ve yöresel özelliklerinin devamlılığıdır. Yörede üretilen aynı veya benzer el sanatı ürünlerinin coğrafi konum, hammadde ve insan faktörü gibi nedenlerle standardizasyonunun yapılması zordur. Cİ ile belgelenen ürünleri belirli bir standarda getirmek ve bu standardı sürdürmek olanaklıdır. Coğrafi işaret, yörenin öne çıkmış hammadde ve geleneksel değerlerini göstermekte ve yörenin kalkınmasına katkıda bulunarak ekonomik girdi sağlamaktadır.

Denizli el sanatları ve özellikle geleneksel dokumaları hakkında çok sayıda yazılı kaynağa rastlanmaktadır. Yörenin el sanatları hakkında araştırma projeleri yapılmış, lisans/lisansüstü tezler yürütülmüş ve halen yöre hakkında çalışmalar yürütülmektedir. Denizli dokumacılığının sektör durumuna gelmesi, Buldan bezi dokumalarının coğrafi işaret tescili olarak belgelenmesi kültürel miras öğesi olarak koruma altına alındığı anlamına gelmektedir.

Geçmişten 2010 yılına kadar Buldan bezine yönelik yapılan çalışmalar unsurun tarihini belgelediğinden özellikle fiziksel özelliklerinin tespitine yönelik çalışmalar Buldan bezinin o bölgeye ait olduğunu kanıtlamış ve başvuru dosyası için yol gösterici olmuştur. 2010 yılında Buldan Ticaret Odası tarafından kullanım biçimi mahreç işareti olarak başvurusu yapılmış bezin yapımında kullanılan hammadde, desen ve renk özellikleri, benzeri fiziksel özellikleri tespit edilmesiyle coğrafi işaret tescil başvuru dosyasında belgelenecek coğrafi işaret tescili

alınmıştır. Bu bildiride, life bağlı el sanatları ürünü geleneksel dokumalardan Denizli iline ait Buldan bezinin geçmişten günümüze kadar üzerinde çalışılmış bazı yazılı kaynaklardan yararlanılarak özellikle coğrafi işaret alması bakımından önemine yer verilmiştir.

2. DENİZLİ'DE LIFE BAĞLI GELENEKSEL EL SANATLARI ÜRÜNLERİ

Yörenin life bağlı el sanatları ve ürünleri hakkında yazılı kaynaklar incelendiğinde, bu konuda yazılmış pek çok makaleye, bildiriye, lisansüstü teze ve kitaba rastlanmıştır.

Eşberk (1939), Türkiye'de Köylü El Sanatlarının Mahiyeti ve Ehemmiyeti adlı yayınında, Kadıköy nahiyesi, Buldan kazası, Güney nahiyesi, Kızıllıhisar nahiyesi, Kızılcabölük nahiyesi, Çal kazasında yer alan dokuma tezgah sayıları ve dokumalarından söz eder. Kadıköy merkez, Geralı, Hisarköy, Yeniköy, Ahılıköy, İncepınar, Ahıdere, Oğuzlar, Demirliköy, Kıranya köylerinde çarşaf ve alacalar (0,60-2,05 m. gibi en) dokunduğunu bildirir. Buldan merkezde pamuklu dokumaların, Karaahmetli köyünde kırmızı, Eziler köyünde koyu ve beyaz renkte dokumaların, Dereli, Ağabey, Işıklar, Karaköy, Eziler köylerinde Kılçar adı verilen yün şalvarlıkların; Güney nahiyesinde ise halı dokunduğunu bildirir. Yayında, Tavas kazası Kızıllıhisar nahiyesinde Meneverek, Kılçar, Çakşırılık adları verilen yün dokumalara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Eşberk aynı yayında, Çal kazası köylerinde akbez ve şalvarlık dokunduğu; Ortaköy, Bekirli köylerinde akbez ve alacalar, Süller köyünde halı dokunduğunu bildirir. Ancak kitapta dokumalara ait görsel yer almamaktadır.

Cillov (1949), Denizli El Dokumacılığı Sanayi adlı yayınında Buldan'ın üstlük, peştamal, havlu, mendil, ince gömleklikler, beyaz/renkli astar; ipek dokumacılığı bakımından köklü bir geçmişe sahip olduğunu belirtir, ipek işlemeli üstlükler, ipek mendiller, ipek gömlekliklerin yörede üretildiğini bildirir. Babadağ'da yatak ve yorgan çarşafı, diril, yataklık ve damalı dokumalar; Sarayköy'de çeşitli dokumaların bulunduğu ifade eder. Tavas'ta beyaz astar ve kaput bezi ile Nikfer köyünde el bükümü pamuk iplikten Nikfer bezi; Kızılcabölük nahiyesinde Zefir bezi (jakarlı bez); Kale nahiyesinde beyaz mal olarak astar, kaput bezi ile boyalı mal olarak damalı ve diril dokunduğundan söz eder.

Öz (1953) ise, Buldan ürünlerini, yatak çarşafı, yorgan çarşafı, üstlük, peştamal, havlu, mendil, masa örtüsü, ince gömleklikler, astar, krapon, yastık yüzü, minder yüzü, sofrta takımları, hamam takımları olarak sıralamaktadır.

Başkaya (1958), Babadağ'da üretilen dokumaları karyola ve yorgan çarşafı, patis ve kaput bezleri, kutiller, santıraçlar, cibinlik, dülbent, kanaviçeler, muhtelif örtüler (masa örtüleri, sofrta takımları, mendiller) şeklinde sıralamaktadır.

Aytaç (1970), 1900 yılından itibaren dok (diril) üretimi ile tanındığı, en fazla dokunanlar arasında beyaz astar, çeşitli enlerde diril, damalı dokumalar, yatak ve yorgan çarşafı olduğunu; iplik çeşitleri açıklanırken üstlük, peştamal, krapon, gömleklik dokumaların adları anıldığını, her bölgenin Nikfer bezi gibi ünlü dokumaları olduğunu ifade etmektedir.

Atalayer (1980), Buldan'da parça dokuma ürünlerini peştamal, üstlük, yarım, havlu, çarşaf, mendil, sofralık, metre dokuma ürünlerini Buldan bükülüsü, havlu, tentelik, elbezi, astar, kanaviçe şeklinde bildirmektedir.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığının 1989 yılında Türkiye'de il ve ilçelerde yürütülen el sanatları raporuna göre Denizli'de halıcılık, kilimcilik, dokumacılık, örgü işleri, ip urgan yapımı, keçecilik, sim sırma işi, oya dantel nakış işleri yöreye göre değişmekle birlikte var ve kaybolmak üzere olan life bağlı el sanatları arasında sayılmaktadır (Anonim 1989).

Quataert (1993), XIX. yüzyılın sonlarında Buldan'ın yatak ve masa örtüsü yapılan pamuklu kumaşları ile ünlü olduğunu ve 40.000 top alaca kumaş ile benzer miktarda yastık ve yatak çarşafı, yarım milyondan fazla mendil, çok sayıda pamuklu perde üretildiğini bildirir.

Erdoğan (1996), Buldan'da, Buldan bezi, çarşaf, mendil, peştamal, poşu, sofrta bezi, kurulama bezi, çocuk bezi, örtüler gibi düz dokumaların yanında % 85-90 oranında havlu üretimine dikkat çekmektedir. Erdoğan tarafından yürütülen çalışmada dokuma örnekleri, en, boy, metre kare ağırlık, dokuma kalınlık, kopma ve yırtılma

mukavemeti, atkı çözgü sıklığı gibi özellikleri incelenmiş, dokuma örgüsü tespit edilmiş, ayrıca dokumada kullanılan lif cinsi, iplik numarası, iplik büküm sayısı, iplik kısalma oranı, renkli iplik sırası tespit edilmiştir (Resim 1). Buldan bezinin giysilik ve çarşaflık olarak üretiminin yapıldığı ifade edilmiştir. Buldan bezine ağartma işlemi uygulanmakta ve istenilen renkte boyanmaktadır (Resim 2).

ADİ		Buldan bezi		METREKARE AĞIRLIK (g)		125.83	
DRNEK NUMARASI	71	KALINLIK (mm)	0.039	MEKAVEMET (N)	28.98	MEKAVEMET (N)	21.95
ERİSİMİ	85.69	MEKAVEMET (N)	21.95	MEKAVEMET (N)	21.95	MEKAVEMET (N)	21.95
BOY (cm)	31.42	MEKAVEMET (N)	21.95	MEKAVEMET (N)	21.95	MEKAVEMET (N)	21.95
SİKLİK (Adet/100 cm)	120.8	MEKAVEMET (N)	21.95	MEKAVEMET (N)	21.95	MEKAVEMET (N)	21.95
MEKAVEMET (N)	72.4	MEKAVEMET (N)	21.95	MEKAVEMET (N)	21.95	MEKAVEMET (N)	21.95

LİF CİNSİ	ÇİĞİT	Pamuk	Koyu pembe
İPLİK NUMARASI (No)	32.77	RENKLI İPLİK SİRASİ	Koyu pembe
İPLİK BÜKÜM SAYISI (Adet/100 cm)	264	RENKLI İPLİK SİRASİ	Koyu pembe
İPLİK KISALMA ORANI (%)	7.82	RENKLI İPLİK SİRASİ	Koyu pembe
ÖRGÜ ŞEKLİ	Bez örgü	RENKLI İPLİK SİRASİ	Koyu pembe

Resim 1: Buldan bezine ait bir dokuma analizi
Kaynak: Erdoğan 1996

Resim 2: Buldan bezi boyama işlemi, Buldan, (1994).

Faroqie (2003), XIX. yüzyılın sonlarında Buldan'da yatak örtüsü, masa örtüsü, çarşaf, çeşitli ipepli ve pamuklu kumaşlar ile mendil, pamuklu perde dokunduğunu ifade etmiştir.

Ateşok (2005), Babadağ'da üretilen dokumaları çarşaf, pike, kadife örtü, ham bez, sofraya bezi olarak sıralamaktadır.

Uğurlu ve Uğurlu (2006), 1800'lü yılların sonunda yöreye gelen göçmenlerin dokudukları "Muhacir Bezi"nden söz ederler. "Krapon" adı ile okul önlüklerinde kullanıldığını, 1950'li yıllarda ipek ve pamuk çizgili bükülünün adı, "Hoşgör" olarak bilindiğini; Buldan dokumalarının bir özelliğinin renkli ipek iplikler ile kaplama, zincir ve suzeni tarzı ile işlemler ve saçakların yapıldığını bildirirler.

Ertuğrul ve Utkun (2009), Buldan'da dokunan parça dokumaları peştamal, üstlük, yarım, havlu, çarşaf, mendil, sofralık metre dokumaları, Buldan bükülüsü (Buldan bezi), tentelik, elbezi, astar ve kanaviçe olarak sıralar. Metre dokumalardan Buldan bükülüsü, atkıda bükülü iplik kullanıldığı için kıvrımlı bir yüzeye sahiptir ve diğer bir adı da Buldan bezidir.

Önlü (2016), Tavas ilçesinin Nikfer beldesinde Nikfer bezi dokumacılığının çok eskiye dayandığını, yörede halen ahşap el dokuma tezgahlarında kadınlar tarafından yürütülmeye çalışıldığını ifade etmektedir.

Sarı (2017a), Denizli'de fabrikalarda ve köy atölyelerinde el dokuma halı üretiminin devam ettiğini, Sarı (2017b) Denizli Kocadere köyünde el dokuma heybelerin bulunduğu ancak bu dokumaların 15-20 yıldır dokunmadığını ifade etmektedir.

Yukarıda bildirilen bilgiler ışığında Denizli ili life bağlı el sanatları bakımından incelendiğinde tüm ilçelerde el sanatlarına rastlandığını; pamuk, yün, ipek ve diğer bitkisel liflerin kullanıldığını; geçmişte dokuma, örme, işleme, keçe gibi tekniklerin kullanıldığını, ürünlerin çok çeşitli olduğunu söylemek mümkündür.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'de geleneksel el sanatları eğitimi üzerine uzmanlaşan akademik kurumların başında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi gelmektedir. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Kütüphanesinde Denizli yöresi el sanatları hakkında yürütülen 3 bitirme tezi olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki 1952-1953 döneminde Salih Öz'ün "Buldan El Sanatları ve Dokumacılığı Son zamanlardaki İnkişafı", ikincisi

1957-1958 döneminde Hilmi Başkaya'nın "Babadağ Dokumacılığı", üçüncüsü ise 1969-1970 döneminde Vahide Aytaç'ın "Denizli İli Köylerinde Köy Sanatları" konulu tezleridir. Sözü edilen tezler aşağıda sırasıyla verilmektedir.

Öz (1953), Buldan halkının %80'inin dokumacılıkla uğraştığını belirtmektedir. Dokunan dokumaların çarşaf, üstlük peştamal, havlu, mendil, masa örtüsü, ince gömleklikler, astar, krapon, yastık yüzü, minder yüzü, sofrta takımları, hamam takımları olduğunu ifade etmektedir Buldan halkı dokumacılıkta gömme ve yüksek tezgahlar kullanılmaktaydı. Buldan'da bir haftada ortalama 150 balya dokuma yapıldığını, her ailenin tezgahının olduğunu hatta 3-4 ve daha fazla tezgah çalıştırdıklarını belirtmektedir. 1937 yıllarında Buldan da bir ustanın kazancının 25 lira, 1945-1946 yıllarında ise 100-150 liraya yükseldiğini, dokumacılığın yanı sıra toprak işleri, demir işleri, tahta işlerinin de yapıldığını bildirmektedir.

Başkaya (1958), Babadağ'da karyola çarşafı, yorgan, patis ve kaput bezleri, kutiller, cibinlik, tülbent ve kanaviçeler, masa örtüleri, sofrta takımları ve mendillerin dokunduğunu; günde ortalama bir tezgahın 140 cm eninde 10 adet çarşaf dokuyabildiğini, 160 cm eninde çarşaftan ise günde 8 adet dokunabildiğini belirtmektedir. Patisler günde 15 metre, kutiller 30 metre, 45 cm enindeki kanaviçe 80 metre dokunabilmekteydi. Dahili nüfusu 700 olan Babadağ'ın %99'unun dokumacı olduğunu bildiren yazar, memur olarak Babadağ'a gelen ancak daha sonra görev nedeniyle ayrılan ailelerin bile giderken tezgah götürdüklerini vurgulamaktadır. Babadağ merkezinde tezgah sayısının 3500, ilçeye bağlı 12 köy ile birlikte tezgah sayısının yaklaşık 5000 olduğunu ifade etmektedir. Bir tezgahın ayda 500 lira civarında kazanç getirdiğini bildirmektedir.

Aytaç (1970), Denizli endüstrisinin dokumacılık, bakır, deri, tuğla, kiremit, bitkisel yağ ve boya gibi çeşitli iş kollarından oluştuğunu ifade etmektedir. 1331'de Denizli'ye gelip bir ay süreyle kalıp gözlem yapan Arap seyyahı İbni Batuta, yörede pamuğun kaliteli olduğu ve eğrilip kumaş imalinde kullanıldığını bildirir. Bölgenin öne çıkan Nikfer bezi gibi dokumalarının olmasının yanı sıra dokuma yapan ustaların adları ile anılanları da bulunmaktaydı (Örneğin, Binbaşoğlu'nun morlu alası gibi). 1939 yılında Denizli ilinde 10.000 el tezgahı; 1970'li yıllarda ise 22.486 dokuma tezgahının 2.486'sının motorlu tezgah olduğu belirtilmektedir. O yıllarda Denizli'de 3000 den fazla dokumacının olduğu tahmin edilmektedir.

3. KÜLTÜREL MİRAS OLARAK BULDAN BEZİ VE COĞRAFI İŞARET AÇISINDAN ÖNEMİ

Kültür, tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür. (TDK, 2019). Kültürel miras, geçmiş nesiller tarafından oluşturulan ve gelecek nesillere aktarılan, kendilerine özgü maddi ve manevi değerler bütünüdür. Bu değerler, yörenin mimari yapısı, yeme içme alışkanlıkları, giyim kuşam öğeleri gibi somut kültürü; doğum, ölüm, sünnet gibi özel günlerde sergiledikleri tutum ve davranışlar, ağıt, türkü, ninni, masal ya da bir ürünün yapımında kullanılan geleneksel bilgi gibi somut olmayan kültürü içermektedir.

İnsanlar, tarihin her döneminde ortak kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılamamasının kaygısını duymuştur. Dünyanın ortak kültürel mirası yüzyıllar boyunca bir arada yaşayarak varlığını sürdürmüştür. Bu ortak miras zaman zaman gelişen ve değişen dünya şartlarına göre kendine yeni yaşama alanları bulmuş, zaman zaman da gelişen sanayileşme ve kentleşme karşısında yok olup gitme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu), 17 Ekim 2003 tarihli 32. Genel Konferansı'nda Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. "Sözlü kültürleri güçlü olan, bunun yanında tarihsel yapılar ve sit alanları bakımından zengin olmayan üçüncü dünya ülkeleriyle; kültürel birikimlerini örgün eğitimden ziyade yaygın eğitimle aktaran, sözel belleği ve sözlü kültüre dayalı kültürel birikimi güçlü olan ülkeler için de avantajlar sağlayan bir sözleşme olarak algılanan" bu sözleşmenin 2. maddesinde, "Somut Olmayan Kültürel Miras; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar anlamına geldiği ifade edilmektedir (Oğuz, 2013; Türkylmaz, 2013).

Kültürel varlıkları ve kültürel mirası koruma adına çok sayıda anlaşma, sözleşme, tüzük, tavsiye kararı, niyet mektubu gibi belgeler kültür ile ilintili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Türkiye, özellikle tarım, gıda ürünleri, el sanatları ve sanayi ürünlerini tescilleyerek koruma altına alma adına coğrafi işaret uygulamasını 1995

yılından bu yana uygulamaktadır. Ulusal düzeyde koruma altına aldığı ürünü uluslararası boyutta da taşıyarak TRIPS anlaşması kapsamında tescil ettirebilmektedir.

Geleneksel el sanatları ürünlerinde olduğu gibi dokumaların bilgi ve özelliklerinin kayıt altına alınmasında önemli uygulamalardan biri Coğrafi işaretlemedir. Coğrafi işaret (CI) tescilli alan bir ürünün yapım tekniği, hammadde gibi özelliklerini de tescilde belirttiğinden önemli belgeleme aracıdır. CI sadece ürünü değil aynı zamanda tescil alan ürün de yöre halkının haklarını korumaktadır. Coğrafi işaretlerin el sanatları açısından işlevleri, geleneksel bilgi ve kültürel değerleri korumak, yerel üretimi ve kırsal kalkınmayı desteklemek, turizme katkı ve dolaylı olarak da üretilen yöresel ürünlerin sürdürülebilirliğini sağlamak şeklinde sıralanabilir.

Coğrafi işarete konu ürünün kalitesinin korunması ve belli bir standartta üretiminin sağlanması, yörede üretim yapanların tescilin sağladığı korumadan öncelikli olarak yararlanmaları, kırsal bölgelerdeki her türlü tarım ve el sanatları ürünlerinin korunması ve böylece bu bölgelerde ekonomik kalkınmanın desteklenmesi amacına yöneliktir. Marangoz ve Akyıldız (2006), "Buldan Bezi"nin coğrafi işaretinin alınmasının yörede yaşayanların ekonomik yaşamlarına olumlu katkı sağlayacağı ve bu ürünün haksız kullanımını önleyeceğini bildirmektedirler. Buldan bezinin coğrafi işaret tescil belgesinde yer alan bilgiler Tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1: Buldan Bezinin Coğrafi İşaret Tescil Bilgisi (kaynak:<http://www.turkpatent.gov.tr>)

Tescil No: 194
Koruma Tarihi: 27/01/2010
Başvuru No: C2010/013
Başvuru Sahibi: Buldan Ticaret Odası
Başvuru Sahibinin Adresi: Hükümet Cad. No: 20 Buldan/DENİZLİ
Ürünün Adı: Bez
Coğrafi İşaretin Adı: Buldan Bezi
Coğrafi İşaretin Türü: Mahreç İşareti
Coğrafi İşaretin Kaynaklandığı Alan: Denizli İli Buldan İlçesi
Kullanım Biçimi: Markalama

Buldan Bezi için coğrafi işaret tescil başvurusu Buldan Ticaret Odası tarafından yapılmış ve ürünün tescili 2010 yılında alınmıştır. Türk Patent Enstitüsü'nün coğrafi işaret tescil belgesinde 'Buldan Bezi'nin ürün tanımı ve ayırt edici özelliği aşağıda verilen metindeki şekli ile belirtilmektedir.

"Buldan Bezi; çok ince iplikten yapılmış, teri emici özelliği olan, "bürümcük" veya "bükülü bez" olarak da tabir edilen bir kumaştır. Yün, keten, pamuk veya ipek ipliğinden yapılmaktadır. Ancak maliyetten ötürü ipek ipliğinden yapımı diğerlerine göre daha az olup ağırlıklı olarak saf veya fabrikasyon pamuk ipliği kullanılmaktadır. Buldan Bezi yapımında kullanılan iplikler yıkama, boyama, kurutma ve bobinleme işlemlerinden geçer. Boyanan iplikler bükülerek bükümlü iplik halini alır. Bükme derecesine göre oluşacak bezin kullanım alanı da değişmektedir. Tezgâhtan ham olarak çıkan bez sıcak sabunlu suda yıkandıktan sonra enine çekmekte ve karakteristik buruşuk yapısını kazanmaktadır. Buruşuk yapısı sayesinde vücuda yapışmaması (vücutla temas alanının düşük olması), vücutla arasında hava kalması ve iyi bir ısı yalıtımı sağlaması nedeniyle bu kumaşlar, daha ziyade iç çamaşırı yapımında tercih edilmekteyseler de, yazlık dış giysi ve ev tekstili ürünlerinin yapımında da kullanılmaktadır. Türk dokuma kumaş ve işlemelerinde motifler genellikle bitkiseldir. Lale, karanfil gibi çiçekler ve dallar özellikle XVI. yüzyılda çok kullanılmıştır. Renkler kırmızı başta olmak üzere çini mavisini, güvez, pişmiş ayva ve safran sarısıdır. Bu gelenek Buldan dokuma ve işlemelerinde de açıkça görülür. Buldan dokumasında desenler geometrik, bitkisel ve çubukludur. Ayrıca kaplama, zincir ve suzeni tarzı kullanılarak saçaklı yapılır. Renklere ise kırmızı, sarı ve beyaz hâkimdir" (<http://www.turkpatent.gov.tr>).

Buldan bezinin ürün tanımı ve ayırt edici özelliği dışında üretim şekli de detaylı bir şekilde belgelenmiştir. Ci olarak Buldan bezinin denetiminin ise Pamukkale ve Ege Üniversitesi Tekstil Mühendisliğinde görev yapan uzman akademisyenler tarafından yapılacağı tescilde belirtilmiştir.

Atalayer (1980), Buldan bükülüsü, Buldan bezi, Krapon olarak adlandırılan bezlerin özelliklerini incelemiştir. Bazılarının en değerlerini sırasıyla 65cm, 38,2cm, 117,9cm, 114,28cm; çözgü sıklığını 27,8, 42, 19,3, 19,6 tel/cm; atkı sıklığını 16, 17, 14, 16 tel/cm; metrekare ağırlığını 135,779 gr/m², 183,217 gr/m², 128,812 gr/m², 148,247 gr/m² tespit etmiştir. Çözgü ve atkı ipliklerin lif cinsini pamuk; çözgü iplik numaralarını sırasıyla 20, 30, 20, 20 Ne; atkı iplik numaralarını 20, 30, 20, 20 Ne; çözgü iplikte büküm sayısını 20,5, 29,3, 21,2, 23,9 büküm/inç; atkı iplikte büküm sayısını 28,7, 35, 25, 25,7 büküm/inç olarak belirlemiştir.

Erdoğan (1996), 21 adet Buldan bezinin en değerini 101,06±7,98 cm, çözgü sıklığını 111,05±4,57 tel/5cm, atkı sıklığını 73,11±2,22 tel/5cm, metrekare ağırlığı 126,86±4,98 gr/m², kalınlığı 0,612±0,022 mm olarak tespit etmiştir. Çözgü yönünde mukavemet 33,42±1,47kg, atkı yönünde mukavemet 22,83±0,68kg, çözgü yönünde yırtılma mukavemeti 2,92±0,15kg, atkı yönünde yırtılma mukavemeti 2,43±0,10kg belirlemiştir. Çözgü ve atkıda lif cinsini pamuk; çözgü iplikte numara 32,83±0,58 Ne, atkı iplikte numara 27,40±0,89 Ne, çözgü iplikte büküm sayısı 418,10±12,10 adet/100cm, atkı iplikte büküm sayısı 480,60±14,40 adet/100cm şeklinde bildirmektedir.

Buldan bezi hakkında yapılan çalışmalarda bez dokumanın fiziksel özellikleri belgelenmiştir. Coğrafi işaretler, bir yöreye ait ürünlerin yapımında kullanılan üretim tekniği, hammadde ve yapım şekilleriyle birlikte tescillediğinden ürünü belgeleyerek gelecek nesillere iletilmesinde iyi bir araçtır. Dolayısıyla coğrafi işaret ile ulusal çapta belgelenen Buldan bezinin tanınırlığı artmıştır. Bez dokumaya olan farkındalık artmış, popüler kültürde yerini almış, dönemin Karayip korsanları filminin başlıca kostüm malzemesi olarak kullanılmasında ilk tercih sebebi olmuştur. Böylece ulusal tanınırlığı uluslararası boyuta taşınmıştır (<http://www.haberler.com>).

4. SONUÇ

Türkiye kültürel çeşitliliği zengin bir ülkedir. Diğer el sanatları ürünlerinde olduğu gibi dokumalar da yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Toplumun tarihi ve toplumsal gelişmeleri kimliği etkilemektedir. Kültür tarihi açısından önemli olan, değişen ve kaybolan değerlerin sonraki kuşaklara aktarılmasıdır. Geçmiş yüzyıllarda hammaddesi Tiftik olan Geleneksel dokumalardan Sof kumaşı günümüzde dokunmamaktadır. Zamanında dünyaca ün kazanmış geleneksel dokumanın günümüzde sürdürülmemesi kültürel açıdan önemli bir kayıptır. Günümüzde dokunmasının yanı sıra sof dokumaya hak ettiği değer de verilmemektedir. Yanar ve Akpınarlı (2016), Geleneksel Ankara Sof Dokumaları üzerine yürüttükleri çalışmada Ankara Etnografya Müzesinde 5 adet, Türkiye'nin ilk özel müzesi olması sebebiyle önemli bir yeri olan Sadberk Hanım Müzesinde ise 1 adet sof dokuma kumaş örneği olduğunu bildirir. Bu dokumaların müzelerde bile yeterli sayıda olmaması, sergi yerine depolarda bulunması hak ettiği değeri görmediği anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Buldan bezinin coğrafi işaret olarak tescillenmesi gelecek yıllarda Sof dokumalar gibi yok olmaması adına garanti altına alınmıştır. Geleneksel dokumalar diğer el sanatlarında olduğu gibi birçok nedenden dolayı üretim sorunları yaşamaktadır. Karavar(2017)'in da belirttiği gibi tarihi geri getirmek olanaksızdır ancak sözü edilen kültür varlıklarının araştırılması, tanımlanması, belgelenmesi, koruma altına alınması ve tanıtılması kültürel mirasın korunması adına anlamlı bir amaçtır.

Düz dokumalar Türkiye'nin kültürel mirası olarak etnografik eserler içerisinde ilgi gören kültür varlıklarındandır. Buldan bezi gibi geleneksel bezlere bilimsel ve sanatsal anlamda çağdaş yaklaşımlarla yapılan çalışmalar son yıllarda hız kazanmıştır. Yerel kimlikleri korumak yerel ürünlerin sürdürülebilirliğine ve yeni kullanım alanları yaratılmasına bağlıdır. Geleneksel dokumaların yeni tasarımlarla yorumlanması tüketiminin artmasına olanak sağlamaktadır.

Buldan dokumalarıyla ilgili yürütülen çalışmalar ve tezler sahip olduğumuz kültürel mirasın aynasıdır. Yani bu çalışmalar dokumanın fiziki özelliğini tespit ederek belgelediğinden günümüzde de özgün değerinin korunmasına sebep olmaktadır.

El sanatları ve tekstil alanında çalışanların coğrafi işaret tescili aldıktan sonra ürünlerin ekonomik boyutlarına ağırlık vererek yeni çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Buldan bezinin Cİ tescili öncesi ve Cİ tescili aldıktan sonra sağladığı ekonomik girdinin tartışılması ve Cİ'nin geleneksel bilginin sürdürülebilirliğine sağladığı katkının araştırılması gerekmektedir. Coğrafi işaretleme gibi uygulamalarla geleneksel dokumaların belgelenmesi, gelenekselliğini koruyarak yeni örnekler ve yeni kullanım alanları yaratılması sağlanabilir. Denizli gibi turizm hareketliliği olan yörelerde turistik hediyelik eşya çeşitlendirilmesi, turistik hediyelik eşya üzerinde yöreye ait (endemik bitkiler, hammadde, yörenin öne çıkmış kişileri, hayvanları, özel gün ve tarihleri, toplumsal olayları, taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları) unsurların bulundurulması turistik hediyelik eşyanın özgün olma özelliğini artırmaktadır.

Denizli ili coğrafi işaretli ürünlerinin bu özelliklerinin müze ve benzeri kültür kurumlarında vurgulanması, eğitim kurumlarında tanıtılması, öğretilmesi ve aktarılması, Cİ kapsamında somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikte incelenerek belgelenmesi, Buldan bezinin yapım tekniği, hammaddesi ve geleneksel bilgi gibi somut ve somut olmayan kültürel miras açısından bütüncül yaklaşımla korunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Anonim (1989). *Türk El Sanatları Araştırma Raporu. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 158 s.*
- Atalayer, G. (1980). *Buldan dokumaları. Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu. (Yayımlanmamış Yeterlik Tezi).*
- Ateşok, E. A. (2005). *Babadağ dokumacılığı ve ilçede üretilen düz dokumaların bazı özellikleri. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi (El Sanatları) Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).*
- Aytaç, V. (1970). *Denizli İli Köylerinde Köy Sanatları. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi (Bitirme Tezi).*
- Başkaya, H. (1958). *Babadağ Dokumacılığı. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi (Bitirme Tezi).*
- Cillov, H. (1949). *Denizli El Dokumacılığı Sanayi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat ve Neşriyat Enstitüsü No: 10. İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.*
- Erdoğan, Z. (1996). *Buldan Dokumacılığı Ve İlçede Üretilen Dokumaların Bazı Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi (Köy El Sanatları) Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).*
- Ertuğrul, İ., Utkun, E. (2009). *Buldan Tekstil Sanayinin Gelişimi ve Envanter Araştırması. Ekin Basım Yayın Dağıtım.*
- Eşberk, T. (1939). *Türkiye’de Köylü El Sanatlarının Mahiyeti Ve Ehemmiyeti. Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmalarından Sayı:44. Recep Ulusoglu Matbaası, Ankara, 146+79 s.*
- Faroqhi, S. (2004). *Osmanlı dünyasında üretmek, pazarlamak, yaşamak. Yapı Kredi Yayınları 1904 Tarih-21 Toplumsal Tarih Araştırmaları Dizisi: 10. Acar Matbaacılık, İstanbul.*
- Türk Patent Enstitüsü. <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/F163507F-8488-4DF7-8C49-63F4D9521FDD.pdf> Erişim Tarihi: 06.04.2018.
- <https://www.haberler.com/buldan-bezi-filmlerin-gozdesi-oldu-7994391-haberi/>,2015.Erişim Tarihi: 20.11.2017.
- Karavar, G. (2017). “Halı ve düz dokumaların koruma uygulamalarında belgelemenin önemi ve tasarımcının rolü”. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, sayı:17,s;103-109.*
- Marangoz, M., Akyıldız, M. (2006). “Doğal ve kültürel mirasın korunması açısından coğrafi işaretlerin önemi ve Buldan Bezi örneği”. *Buldan Sempozyumu, s; 285-297.*
- Oğuz, Ö.(2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?. Ankara: Geleneksel Yayınları.*
- Önlü, N. (2016). “Nikfer bezi, geçmişten günümüze durum analizi, geliştirilip yaşatılmasına yönelik çözüm önerileri”. *7. Uluslararası İstanbul Tekstil Konferansı. Bildiriler kitabı, 1-13.*
- Öz, S.(1953).*Buldan’da el sanatları ve dokumacılığın son zamanlardaki inkişafı. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi (Bitirme Tezi).*
- Quataert, D. (1993). *Ottoman manufacturing the age of the industrial revolution. Cambridge University Press.*
- Sarı, H. K. (2017a). “El halı dokuyucularının kullandıkları ekipmanlar ve dokuma kaynaklı bedensel rahatsızlıklar”. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi 5(ÖS:Ergonomi 2016), 301-308.*
- Sarı, H. K. (2017b). “Denizli Kocadere köyünde bulunan el dokuma heybeler üzerine bir araştırma”. *V. Uluslararası Halk Kültürü ve Sanat Etkinlikleri Sempozyumu. Kazan, Ankara.*
- Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. TDK.(2019). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ccde859d8ff18.44644379. Erişim tarihi: 04.05.2019.
- 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname. Madde 1. (22.06.2017) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.555.pdf>.555
- Türkyılmaz,D. (2013). Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları Bağlamında Türksoy Bölgesel Seminerlerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Milli Folklor Dergisi.yıl 25, sayı 100,s:40-49.*
- Uğurlu, A., Uğurlu, S.S.(2006). “Yörenin kültürel kimliği olarak Buldan Bezi”. *Buldan Sempozyumu, s;275-280.*
- Yanar,A. Akpınarlı, F. (2016). Geleneksel Ankara Sof Dokumaları. *Ankara Araştırmaları Dergisi. 4(2), 170-179.*